

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 2 (P2)

NYENYANYANA/NYENYANKULU 2012

TIMARAKA: 70

NKARHI: tiawara ti2

Papila leri ri na 15 wa tipheji.

SWITSUNDZUXO

1. Hlaya swiletelo leswi nga eka pheji leyi u nga si sungula ku hlamula swivutiso.
2. U nga sunguli hi ku hlaya swivutiso leswi nga endzeni ka phepha ra swivutiso. Sungula u xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri. Endzhaku ko endla tano, hlaya swivutiso swoleswo kutani u hlawula leswi u lavaka ku hlamula swona.
3. Papila leri ri na MUNE wa SWIYENGE:

XIYENGE XA A:	Novhele	(35)
XIYENGE XA B:	Ntlangu	(35)
XIYENGE XA C:	Swirungulwana/Swihungwana	(35)
XIYENGE XA D:	Vutlhokovetseri	(35)
4. Landzelela swiletelo leswi nga eku sunguleni ka xiyenge xin'wana na xin'wana hi vukheta.
5. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI NTSENA, hileswaku Xivutiso XIN'WE eka xiyenge XIN'WANA NA XIN'WANA XA LESWIMBIRHI u swi hlawuleke.

XIYENGE XA A:	Novhele
Hlamula xivutiso XIN'WE xa novhele leyi u yi dyondzeke.	
XIYENGE XA B:	Ntlangu
Hlamula xivutiso XIN'WE xa ntlangu lowu u wu dyondzeke.	
XIYENGE XA C:	Swirungulwana/Swihungwana
Hlamula xivutiso XIN'WE xa swirungulwana leswi u swi dyondzeke	
XIYENGE XA D:	Vutlhokovetseri
Hlamula swivutiso SWIMBIRHI ntsena	

Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.
6. Nombora swivutiso swa wena tanihilaha swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.
7. Sungula swivutiso swa xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.
8. Tsala hi vurhon'wana (swi saseka no vonaka) u ri karhi u landzelela milawu ya mapeletelo, mahikahatelo na mavumbelo ya swivulwa.
9. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 60 eka xiyenge xin'wana na xin'wana.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

XIYENGE XA A: NOVHELE			
HLAMULA XIVUTISO XIN'WE EKA SWIVUTISO LESWIMBIRHI.			
NOMBORO YA XIVUTISO	XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. <i>Ndzi ngo tinciki</i> – FA Thuketana	Xivutiso xa xitsalwana	35	5
KUMBE			
2. <i>Ndzi ngo tinciki</i> – FA Thuketana	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	5
XIYENGE XA B: NTLANGU			
HLAMULA XIVUTISO XIN'WE EKA SWIVUTISO LESWIMBIRHI.			
3. <i>Byokota Madlayisana</i> – MM Marhanele	Xivutiso xa xitsalwana	35	7
KUMBE			
4. <i>Byokota Madlayisana</i> – MM Marhanele	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	7
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA			
HLAMULA XIVUTISO XIN'WE EKA SWIVUTISO LESWIMBIRHI.			
5. <i>Hi vakhandli!</i> – NJ Maluleke	Xivutiso xa xitsalwana	35	9
KUMBE			
6. <i>Loko u nga yimi</i> – NJ Maluleke	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	9
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI			
HLAMULA SWIVUTISO SWIMBIRHI NTSENA EKA SWITLHOKOVETSELO LESWI NGA LAHA HANSI.			
7. Ku langutiwa vito – RK Maluleke	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	11
KUMBE/NA			
8. Kumbe a ndzo lorha – JM Magaisa.	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	12
KUMBE/NA			
9. N'wini wanga – M Malungana	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	14
KUMBE/NA			
10. Hlayisani Ririmi – JT Manganyi	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	15

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAWURILE SWIVUTISO HI MFANELO

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa nghwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA NGHWAJU (✓)
A: NOVHELE (Xitsalwana kumbe xikambelantwisiso)	1–2	1	
KUMBE			
B: NTLANGU (Xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso)	3–4	1	
KUMBE			
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso)	5–6	1	
KUMBE			
D: VUTLHOKOVETSERI	7–10	2	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE**NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana****SWILETELO:**

U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 1: XITSALWANA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona hikwalomu ka 250–300 wa marito.

'Lefty na vuthu ra yena a va hanya hi ku yiva, ku thangula na ku dlaya. Hi vukhamba na vugevenga lebyi bya vona, mali a vo chocha kunene.'

Hi ku leteriwa hi ntshaho lowu nyikiweke laha henhla swi tikomba kahle leswaku Lefty a a fumile. Seketela mhaka leyi hi leswi nga endzeni ka tsalwa.

[35]**KUMBE****XIVUTISO XA 2: XIKAMBELANTWISISO**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

'N'wi rivaleleni nkata mina, n'wi rivaleleni *Papa*. Xana ko hlola yena ku endla mhaka yo tano? Kasi loko vatolo va ku kuwa ra le thyakeni u dyisa hi n'wana, a va vula yini?'

- 2.1 I mani a nga vula marito lawa naswona a ya byela mani? (2)
- 2.2 Xana a ku humelele yini hi jaha leri ku kondza ri vuriwa xihunguki? (2)
- 2.3 Jaha leri ku vulavuriwaka hi rona ri hlongoriwile hi tata wa rona ekaya.
- 2.3.1 Xana ku hlongoriwa ka jaha leri ekaya a swi fanerile ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 2.3.2 Loko a ku ri wena u nga hlongoriwa ekaya a wu ta va u endlile yini? Nyika vonelo ra wena. (2)
- 2.4 Jaha leri ku vulavuriwaka hi rona ri helele kwihi ke? (2)
- 2.5 Boxa mavito MAMBIRHI ya vamakwavo va jaha leri ku vulavuriwaka hi rona. (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansi ka wona.

'Aawa n'wananga, a ndzo ku xavisa. U ta ku lovola, mi ta tekana erivaleni, ndzi ta mi endlela ni nkhuvo wo sasekoo, lowu na vanhu va nga ta sala va te a, hi ku hlamala'

- 2.6 Xana i mani a nga vula marito lama na swona a vulavula na mani? (2)
- 2.7 Xana i mani loyi a ku vulavuriwa hi yena naswona a tirha ntirho muni? (2)
- 2.8 Hikwalaho ka yini munhu loyi ku vulavuriwaka hi yena a fanele ku teka eka muti lowu ke? (2)
- 2.9 Ku xavisiwa ka nhwana loyi i mhaka ya kahle ke? Nyika vonelo ra wena hi mhaka leyi. (2)
- 2.10 Hlamusela leswi a swi endla nhwana loyi a nga pfumeli ku tekiwa hi munhu loyi a laveriwe yena. (2)
- 2.11 I yini a xi endla leswaku a tsakela ku tekiwa hi jaha leri a tihlawulele rona? (2)
- 2.12 Hikwalaho ka yini tata wa nhwana loyi a nga tsakeli jaha leri nhwana a tihlawulele rona ke? (2)
- 2.13 Boxa vito na xivongo ra jaha leri ku vulavuriwaka hi rona. (2)
- 2.14 Xana swivulavuri leswi a swi vulavula swi ri kwihi naswona hi nkarhi wihi wa siku? (2)
- 2.15 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka eka ntshaho lowu boxiweke laha henhla. (2)
- 2.16 Hlamusela leswi nga humelela hi mana wa nhwana loyi ku vulavuriwaka na yena eka ntshaho. (2)
- 2.17 Hlamusela vumunhu bya Lefty. Hlawula nhlamulo YIN'WE eka tinhlamulo leti landzelaka:
- A A ri munhu wo pfumala ripfalo.
- B A ri munhu wa tintswalo.
- C A rhandza ngopfu maxaka. (1)

[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele****SWILETELO:**

U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 3: XITSALWANA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona hikwalomu ka 250–300 wa marito.

MAKHANANA: Ndzi byeleni leswi mi lavaka ku ndzi byela swona, Mathebula a nga si swi thumbha leswaku a ndzi kona.

GEZANI: Xi dakiwile xi nge swi voni leswaku a wu kona.

Hi ku leteriwa hi ntshaho lowu tsala hileswi nga humelela endzhaku ka loko Mathebula a swi lemukile leswaku nsati wa yena u nyamalarile.

[35]**KUMBE****XIVUTISO XA 4: XIKAMBELANTWISISO**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

MAKHANANA: Byalwa a byi humi emugangeni wa ka hina.

GEZANI: A ndzi vutisi sweswo, ndzi ri byalwa bya xibaha byi kwihi namuntlha?

- 4.1 Hi byihi vuxaka bya swimunhuhatwa leswimbirhi? (2)
- 4.2 Paluxa lomu Gezani a tirhaka kona kun'we na xiyimo xa yena xa le ntirhweni. (2)
- 4.3 Handle ka byalwa boxa swilo swin'wana SWIMBIRHI leswi Makhanana a fanele a ya swi xava. (2)
- 4.4 Hikwalaho ka yini byalwa a byi fanele byi ya nweriwa eka Mavundza? (2)
- 4.5 Xana u dyondza yini hi vumunhu bya Makhanana? (2)
- 4.6 Boxa ndlela leyi Mavundza a yi tirhiseke ku rhamba Mathebula. (2)
- 4.7 Hlamusela vumunhu bya Mavundza. (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

MAVUNDZA: Hi swona swi twele, kambe ndzi navela ku mi rhamba exirhwaleni vhiki leri taka. Na wena u fanele ku va kona ...

MAKHANANA: Nuna wa mina wa le nawini u ta va a ri kona, naswona a nga rhandzi no vona ndhuna, hikuva van'wankingiri va n'wi lume ndleve.

- 4.8 Hlamusela ndhawu leyi swivulavuri leswi, swi vulavulaka swi ri eka yona. (2)
- 4.9 Hlamula u ku *Hi swona* kumbe *A hi swona* kutani u seketela nhlamulo ya wena.
- 4.9.1 Mathebula a nga swi tivi leswaku Makhanana u endla timhaka ta vugangu. (2)
- 4.9.2 Emugangeni wa vaMakhanana byalwa a byi kala. (2)
- 4.9.3 Mavundza a ri ndhuna ya le vuhosini. (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

MATHEBULA: Ndzo kombela, kambe mi ri ndzi nga enghena entsindza ndzi ambele hi ndlela leyi?

MAZIBUKO: I mani a nga ku ambexa? A hi wena u nga tiambexa?

- 4.10 Hlamusela leswaku hikwalaho ka yini Mathebula a ambarile swiambalo swa xisati. (2)
- 4.11 Hikwalaho ka yini xikombelo xa Mathebula xo rhangha hi ku ya cinca swiambalo xi nga amukeriwangi? (2)
- 4.12 Xana mhaka ya Mathebula yo ambala swiambalo swa xisati ya khorwisa ke? Nyika vonelo ra wena. (2)
- 4.13 Loko a ku ri wena un'wana wa varhumiwa va Hosi a wu ta va u endlile yini hi xikombelo xa Mathebula xo rhangha hi ku ya cinca swiambalo swa xisati? (2)
- 4.14 Xana a swi fanerile leswaku Makhanana na yena a khomiwa ke? (2)
- 4.15 Hlamusela xivangelo xa N'waridonga xa ku va a yile emutini wa Mathebula na vanhu va mune. (2)
- 4.16 Hlawula nkongomelo wa tsalwa leri hi ku landza leyi boxiweke laha hansi.
- A Xinghananghana xa dlayisa.
- B Vubihi bya vugangu. (1)

[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA**NDZI NA TIMFANELO – SJ Malungana na NJ Maluleke****SWILETELO:**

U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 5: XITSALWANA**HI VAKHANDLI – NJ Maluleke**

Hlamusela hi vuxokoxoko leswi nga humelela hi siku leri ku nga huma khomba emutini wa Sambula. Xitsalwana xa wena a xi vi kwalomu ka 250–300 wa marito.

[35]**KUMBE****XIVUTISO XA 6: XIKAMBELANTWISISO****LOKO U NGA YIMI ...! – NJ Maluleke**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

'Tatana loko a ha hanya a a tshamela ku ndzi tsundzuxa leswaku ndzi nghena xikolo, kambe ndzi swi ba hi makatla. Namuntlha ndzo landzelelana na munhu wo humbiwa mano.'

- 6.1 Boxa vito ra ximunhuhakwa lexi vuleke marito lawa kun'we na tiko leri a tshama kona. (2)
- 6.2 Xana nuna wa ximunhuhakwa lexi a a tirha ntirho muni naswona a lava ku rhurha a ya tirhela kwihhi? (2)
- 6.3 Hlamusela leswaku hikokwalaho ka yini wanuna loyi a tsakela ku ya tirhela ekule na le kaya. (2)
- 6.4 Boxa tinxaka TIMBIRHI ta matholelo leti nuna wa ximunhuhakwa a nga ti tirhisa ku thola vatirhi va yena endhawini leyi a nga rhurhela kona. (4)
- 6.5 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka eka xirungulwana lexi. (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

'Xana eGiyani mi na tindlu n'wina vakamberi ke? Siku mi nga vuyiki mi va mi ri kwihhi?'

- 6.6 Xana i mani a nga vula marito lawa? Hlawula un'we eka lava landzelaka:
- A Dorah
- B Drozina
- C Debrah (1)

- 6.7 Loko Magoza a hembela nsati u ri loko a ri eGiyani u etlela ... **Hlawula ndhawu yin'we** (etindlwini ta ka masipala/etindlwini ta khale ka vaholobyane va Gazankulu/exikolweni). (1)
- 6.8 Hlamula u ku *Hi swona* kumbe a *Hi swona* kutani u seketela nhlamulo ya wena.
- 6.8.1 Nsati wa Magoza a a nga tshembekangi eka timhaka ta vukati. (2)
- 6.8.2 Xitina Sambo u kumile mali ya yena hinkwayo leyi a nga yi tirha eka Magoza. (2)
- 6.8.3 Vতিরহি va Xitina a va tshama va ri karhi va vilela hi ta maholelo ya mali endzhaku ko tirha. (2)
- 6.9 I ncini lexi susumeteke Xitina ku vulavurisa nsati wa Magoza? (2)
- 6.10 Xana xikongomelo xa Magoza xo chavisa Xitina Sambo hi xibamu hi xihhi? (2)
- 6.11 Xana mhaka ya Xitina ya ku chava ku tirhela ekusuhi na le kaya ya khorwisa ke? Nyika vonelo ra wena. (2)
- 6.12 Loko a ku ri wena u nga kumiwa hi Magoza ekamareni ra yena ro etlela a wu ta va u endlile yini? (2)
- 6.13 Xana a swi fanerile leswaku nsati wa Magoza a pfula rivanti leswaku Xitina a ta kota ku baleka? (2)
- 6.14 Hlamusela vumunhu bya Xitina. Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka:
- A A ri munhu wo chava ku tirha.
B A ri munhu wa xiloyiloyi.
C A ri munhu wo rhandza ngopfu mali. (1)
- 6.15 Xana Xitina u tshembisile nsati wa Magoza yini loko o pfumela ku rhandzana na yena? (2)
- 6.16 Xana kontiraka ya Xitina leyo sungula a yi ri etikweni rihi naswona yi akile muako muni? (2)

[35]**NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35**

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI**SWITSHONGO SWA VATSONGA – MJ Baloyi****XIVUTISO XA 7**

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona:

KU LANGUTIWA VITO – RK Maluleke

- 1 Un'wana na un'wana u ya twile marito yo hetelela,
- 2 'Ku na vanhu va ndzi landzelelaka navusiku.'
- 3 A suriwa warikwerhu a nga si boxa to tala,
- 4 A fela mati ... mati.
- 5 Papila ra nawu ri pfuriwa ri tlhela ri pfariwa,
- 6 Nandzu wu khukhuriwa hi nambu wa ka N'waxivanga-valoyi,
- 7 Ku nga hundza xisiwana emisaveni,
- 8 Swigevenga swi tiviwa kambe swi nga yi swi ya dya supu.
- 9 Ku hava na mbhoni na yin'we yi nga pfulaka nomo,
- 10 Yi ta va yi lo karhala ku mita mavele hakunene!
- 11 Loko yo rifu ... rifu ... rifu.
- 12 Yi to suriwa yi nga si ya ekule,
- 13 Ivi ku ku tititi!
- 14 Hi hanya hi ya emahlweni,
- 15 Hi hlangana na vo va-Pilato hi n'wayitela,
- 16 Hi hundzuka vamafanato.
- 17 Vito ra munhu i xitlhangu xakwe masiku lawa,
- 18 Varhangeri, van'wamabindzu na vayimbeleri,
- 19 Malunghelo ya ri ya vo' hinkwawo.
- 20 Hina van'wana ho tatisa nhlayo,
- 21 Xigwevo xa kwe xi hambanile na xa mina,
- 22 Ku ve milandzu ya hina i mahahlwa.
- 23 N'wina 'lavanene' mi rivala xilo xin'we:
- 24 Leyi i misava ya Hosi na leswi nga eka yona.
- 25 Xirilo xa makwerhu i xikhongelo xakwe,
- 26 Hi ta vona loko we' Judasi swi ta famba kahle,
- 27 Nebukadnetsar loyi!
- 28 Afrika-Dzonga a yi nge ringani na ndlopfu hi ndlela leyi,
- 29 Yi ta phemeka bya xinkwa loko hi nga yi hlayisi,
- 30 A hi tidyondziseni ku langutana hi tihlo rin'we,
- 31 Hi kona hi nga kotaka ku aka tiko leri.
- 32 Vito a ri vi vito kwalomo,
- 33 Munhu a va munhu hi van'wana vanhu.
- 34 Mhaka ya ku fana ka swiharhi hinkwaswo,
- 35 Swin'wana swi fana ku tlula swin'wana,
- 36 A swi heleli kwale purasini ra swiharhi.
- 37 Leri i purasi ra vanhu,
- 38 Vanhu hinkwavo i swikunguva,
- 39 Xiyimo ko va vito leri hundzaka.

- 7.1 Nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi hi mitila leyi nga hundziki mune. (3)
- 7.2 Xana mutlhokovetseri u vula yini hi ntila wa 3 loko a ku: 'A suriwa warikwerhu a nga se boxa to tala'. (2)
- 7.3 Xana mutsari u vula yini loko a ku: 'Nandzu wu khukhuriwa hi nambu'. (Xiya ntila wa 6) (2)
- 7.4 Xana swigevenga ku vuriwa vanhu va njhani ke? (Xiya ntila wa 8) (2)
- 7.5 Mutlhokovetseri u hlamusela yini hi ntila wa 10 loko a ku: 'Ku mita mavele'. (2)
- 7.6 Xana mutsari u vula yini hi rito 'mahahlwa' loko a ku: 'Ku ve milandzu ya hina i mahahlwa'. (Xiya ntila wa 22) (2)
- 7.7 Hlamusela leswaku ku va vanhu va ri na malunghelo swi vula yini. (2)
- 7.8 Mutlhokovetseri u ri: 'Afrika Dzonga a yi nge ringani na ndlopfu hi ndlela leyi'. Xana ntila lowu wu vula yini ku ya hi xitlhokovetselo ke? (1½)
- 7.9 Tsavula rito eka xitlhokovetselo leri vulaka xisirhelelo. (1)
- [17½]**

KUMBE

XIVUTISO XA 8

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona:

KUMBE A NDZO LORHA – JM Magaisa

- 1 A byi ri vusiku bya nhlekanhi;
- 2 A ndzi etlele hi tihlo rin'we
- 3 Ndzi vona misava yi andlariwa bya sangu;
- 4 Hinkwaswo swa vutomi swi hlangana;
- 5 A ndzi ri xirho xa swa vutomi.
- 6 Ndzi vona mimfumo yi mbundzuka;
- 7 Yi hlanhleka swa tinyeleti to helela empfhukeni,
- 8 Miako ya tintshava yi n'oka;
- 9 Ku pfumaleka na un'we wo hoxa nomo;
- 10 A ndzi ri hava nomo na mina.
- 11 Ndzi yimile ndzi halahala hi ku chava,
- 12 Ndzi halahala ndzi languta manana Afrika,
- 13 Mihloti ya tingana yi lema mahlo bya xilemu,
- 14 Ndzi twa rito, rito ntsena;
- 15 'Rhandza wa rikwenu ku kota loko u tirhandza.'

16 Ndzi halahala ku vona l'a byeriwa;
 17 Ndzi tlherile ndzi languta manana Afrika
 18 Nhloko yakwe a yi tika hi tingana,
 19 Swi ndzi vavisile ku vona tihosi ti kasa,
 20 Rito a ri tswongile mongo wa matsolo ya tona.

21 Ndzi vona vatshunxeki va nyama va bohiwa hi moya;
 22 Ndzi vona vabohiwa va nyama va ntshuxiwa hi moya;
 23 Timpecana ta milenge ni mavoko ti vulula,
 24 Timpecana ta byongo ti tsemeka va ntshuxeka,
 25 Ndzi va vona va tlalamba hi ntlalambo wa vumunhu.

26 Ndzi langutile ndzi vona nkwangulatilo
 27 A ndzi hatlanga ku twisisa nhlamuselo ya wona,
 28 Ndzi tlhele ndzi twa rito, rito ntsena:
 29 'Lowu i mujeko wa nhlanganano wa vumunhu'
 30 Ndzi te embilwini wu tlula mijeko ya misava.

- 8.1 Nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi hi mitila leyi nga hundziki mune. (3)
- 8.2 Xana 'ku mbundzuka' swi vula yini hi vulavulelo ra masiku hinkwawo? (Xiya ntila wa 6) (2)
- 8.3 Rito 'n'oka' eka ntila wa 8 ri vula ku ... (hlawula nhlamulo yin'we eka leti landezlaka).
 (Ku tumbuluka/Ku hangalaka/Ku nyamalala) (1)
- 8.4 Loko mutlhokovetseri a ku: 'Ku pfumaleka na un'we wo hoxa nomo.' Xana u hlamusela yini ke? (1½)
- 8.5 Eka ntila wa 11, xana mutlhokovetseri u vula yini hi: 'Ku halahala'? (2)
- 8.6 Xiya ntila wa 19 ivi u hlamusela leswaku 'ku kasa' swi vula yini. (2)
- 8.7 Xana 'timpecana' swi vula yini hi vulavulelo ra masiku hinkwawo. (2)
- 8.8 Tsavula xivulwa lexi dyondzisaka vanhu mhaka yo amukelana evuton'wini. (2)
- 8.9 Xana mutlhokovetseri u hlamusela yini loko a ku: 'Ndzi langutile ndzi vona nkwangulatilo'. (2)

[17½]**KUMBE**

XIVUTISO XA 9

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona:

N'WINI WANGA – M Malungana

- 1 Ndzi n'wana wa wena Yehova,
- 2 Ndzi wa wena Tatana,
- 3 Ndzi hlangana ni mitlhamu leyi rhiyiweke,
- 4 Yin'wana yi ndzi phasa ndzi nga ehleketangi,
- 5 Kambe a ndzi ku rivali,
- 6 Vito ra wena ri dzimile timitsu embilwini ya mina.
- 7 Ndzi pfa ndzi chochovela enhoveni ndzi nga titwangi,
- 8 Ndzi pfa ndzi tikuma'etiveni ra mintwa ya lunya,
- 9 A hi ku rhandza ka mina Tatana,
- 10 Ko va vuvabyi bya xitshuketa,
- 11 Ndzi phuli ephungulweni Tatana.
- 12 Mavabyi ya mina ya mahanyelo i matutu vana va Ntavasi,
- 13 Ndzi pfa ndzi tikuma eka mahanyelo yo vindluka,
- 14 Kambe a hi ku rhandza ka mina,
- 15 I Sathana xi nga na mavondzo.
- 16 Ndzi tweli vusiwana Yehova,
- 17 Ndzi ricece ra wena.

- 9.1 Nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi hi mitila leyi nga hundziki mune. (3)
- 9.2 Nyika tinhlamuselo ta swivulwa leswi landzelaka:
- 9.2.1 'Ndzi pfa ndzi chochovela enhoveni ndzi nga titwangi'. (Xiya ntila wa 7) (2)
- 9.2.2 'Ndzi phuli ephungulweni Tatana.' (Xiya ntila wa 11) (2)
- 9.3 Xana 'etiveni' swi vula yini hi vulavulelo ra masiku hinkwawo. (2)
- 9.4 Tshaha ntila lowu kombisaka leswaku mutlhokovetseri u na ku navela ku humesiwa eka leswi a swi endlaka. (1)
- 9.5 Nyika tinhlamuselo ta marito lama tikisiweke eka swivulwa leswi landzelaka:
- 9.5.1 'Mavabyi ya mina ya mahanyelo i **matutu** vana va Ntavasi'. (Xiya ntila wa 12) (2)
- 9.5.2 'Ndzi **ricece** ra wena.' (Xiya ntila wa 17) (2)
- 9.6 Eka ntila wa 13, mutlhokovetseri u ri: 'Ndzi pfa ndzi tikuma eka mahanyelo yo vindluka'. Xana mahanyelo lama i mahanyelo ya njhani? (1½)
- 9.7 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka eka xitlhokovetselo lexi. (2)

[17½]**KUMBE**

XIVUTISO XA 10

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona:

HLAYISANI RIRIMI – JT Manganyi

1	A hi xalamukeni Vatsonga,
2	Hi haluxa ritsandze
3	Hi nga koveli
4	Loko hi hlangane na van'wana.
5	A hi veni Vatsonga va xiviri,
6	Hi havaxela ku rhandza ririmi ra hina,
7	Hi hitekela ku ri andlala,
8	Hi funengela dzovo ra rona.
9	A hi tswongeni vulombe bya rona.
10	Hi nwa swidziki swa rona,
11	Hi hlambela enambyeni wa rona,
12	Hi khapa hi ntsako loko hi ri ehleketa,
13	A hi khandleteleni ku tichava
14	Leswaku makhamba ma nga hi yiveli rona.

- 10.1 Hi mitila leyi nga hundziki mune nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (3)
- 10.2 Ntila wa 1 wu ri: 'A hi xalamukeni Vatsonga'. Xana ku xalamuka swi vula yini ke? (2)
- 10.3 Nyika tinhlamuselo ta marito lama landzelaka:
- 10.3.1 Makhamba (Ntila wa 14) (2)
- 10.3.2 Khapa (Ntila wa 12) (2)
- 10.4 Xana loko mutsari a ku 'A hi tswongeni vulombe bya rona' u vula leswaku hi endla yini hi ririmi ra Xitsonga? (2)
- 10.5 Eka ntila wa 3, mutlhokovetseri u ri: 'Hi nga koveli'. Xana ku kovela swi vula yini hi ku ya hi nhlamuselo leyi nga eka xitlhokovetselo? (2)
- 10.6 Xana mutsari u vula yini hi ntila wa 13 ke? (1½)
- 10.7 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka eka xitlhokovetselo lexi. (2)
- 10.8 Xana rito 'hitekela' hi vulavulelo ra masiku hinkwawo. (Ntila wa 7) Hlawula nhlamulo yin'we ntsena eka leti landzelaka:
- A Ku titirhela.
- B Ku tikarhatela.
- C Ku tikumela. (1)

[17½]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70